

MARIJA FRIŠČIĆ

TEME IZ MATERIJALNE I DUHOVNE KULTURE PRIMORSKIH BUNJEVACA

Marija Friščić
Zagrebačka 13
HR 42000 Varaždin

UDK:392(497.5)
Stručni članak
Ur: 2000-04-10

U prvoj fazi istraživanja ispitane su teme iz materijalne i duhovne kulture: tradicijsko graditeljstvo, mlijeko i mliječni proizvodi te seoski sastanci mladih. Mlijeko se i danas prerađuje u sir, maslac i kiselinu, dok tradicijska arhitektura polako nestaje i propada. Prela su karakterističan običaj čitavog područja, koji se danas više ne održava, ali su ostala sjećanja brojnih kazivača.

Uvod

U ovom sam ispitivanju obuhvatila tri teme iz različitih područja tradicijske kulture: *mlijeko i mliječni proizvodi*, *tradicijsko graditeljstvo i seoski sastanci mladih (prela)*. Tema o seoskim sastancima mladih za sada je ispitana najcjelovitije jer u ispitivanju te teme imam neka prethodna iskustva pa mi je kao takva bila i najpoznatija. No, to nikako ne znači da je ona ispitana u potpunosti i da dobivene podatke ne bi trebalo provjeriti i upotpuniti. Tema o mlijeku i mliječnim proizvodima ispitana je isto dosta detaljno, dok sam se pri ispitivanju arhitekture, u ovoj prvoj fazi istraživanja, zadržala samo na pojedinim specifičnim i zanimljivim primjerima gradnje stambenih i gospodarskih objekata u ovome kraju.

Tema o sastajanju mladih istražena je najdetaljnije. No ona kao tema iz duhovne kulture nije mogla biti slikom dokumentirana. Zato je to učinjeno s ostale dvije. Tako je kod Marije Tomljanović u Panjićima snimljeno dobivanje

sira - *bunjevačkog škripavca*, te su snimljeni brojni, često napušteni primjeri arhitekture ovoga kraja, od čega posebno valja izdvojiti zadružnu kuću Josipa Margete u Žuklju i *trapove* Miće Biondića u Ljubežinama. O navedenim će primjerima biti riječi kasnije.

Cilj ovog priloga nije iznošenje svih prikupljenih podataka, već onih najvažnijih za pojedinu temu. To je u ovoj fazi istraživanja možda i najbolje jer bi za cjelovit pregled istraženih tema trebalo ponovno otići na teren, prikupljene podatke provjeriti, ispitivanja upotpuniti. Nadam se da će nam to biti i omogućeno! Podatci što ću ih iznijeti, izvorna su kazivanja kazivača na terenu i nisu dopunjeni nikakvom već pisanom građom.

Mlijeko i mliječni proizvodi

Sve poslove vezane uz mlijeko - mužnju i proizvodnju mliječnih proizvoda - obavljale su isključivo žene. Prema navodima kazivača više se upotrebljavalo kravlje mlijeko nego ovčje. Ovca se uzgajala poglavito radi vune i mesa.

Najznačajniji mliječni proizvodi bili su *sir, kiselina i maslac*.

Za dobivanje sira češće se upotrebljavalo kravlje mlijeko, ali je bilo moguće i da se ono pomiješa s ovčjim mlijekom. Oni koji su imali dosta ovaca, pripremali su samo ovčji sir, koji je bio masniji od kravljeg, a to je bilo rjeđe. Kao sirište služila je *murica* - komadi osušenog i posoljenog telećeg želuca - a tek se u novije vrijeme sirište kupuje u ljekarni. Sir proizveden ovim postupkom nazivali su *bunjevački škripavac* ili *friški sir*, bez posebnih dodataka, osim soli. Sir se mogao i sušiti na dimu u *bajtama* ili dimnim kuhinjama. Takav sir traje duže od *friškoga*, a zvali su ga *suhi sir*. Tekućina koja ostaje nakon sirenja, zove se *surutka*. Ona se najčešće daje svinjama.

Sir se uglavnom proizvodio za vlastite potrebe, ali se mogao i prodavati. Tako gospođa Marija Tomljanović iz Panjića i danas proizvodi sir za prodaju.

Kiselina ili kiselo mlijeko također se većinom proizvodilo od kravljeg mlijeka, ali se pri pripremi ovih proizvoda ponekad pomiješalo kravlje i ovčje mlijeko. Ovčja kiselina, koja se rijetko pripremala, bila je puno gušća i masnija od kravlje. Nekada se mlijeko kiselilo u zemljanim ćupovima ili loncima. Kao kvas za kiseljenje uzme se žlica do dvije prethodne kiseline, tj. u *mliko koje se treba ukiseliti*, stavi se malo kiseline od jučer, izmiješa se, pokrije, ostavi se do sutra i evo nove kiseline (Miroslava Tomljanović). Kiselina se jela s kruhom, palentom i krumpirima. Za dobivanje *putra* ili *maslaca* žene su se služile drvenim *stapovima* napravljenim od uzdužno spojenih daščica. Te su stapove izrađivali muškarci u Kutarevu te ih prodavali na sajmu u Otočcu ili bi išli po

selima, što je bio običaj i u ovome kraju. Osim stapova Kutarevci su proizvodili i brojne druge drvene predmete, od kojih je možda najpoznatija *kutarevska tamburica*. Stapovi su imali i tzv. *mećaju* ili *stapajicu* kojom se ručno *melo* mlako mlijeko u stapu da se dobije maslac. Maslac se mazao na kruh, jeo s palentom, a znali su ga i namazati na tijelo kako bi koža bila mekša.

Ako se maslac otopio, dobilo se *maslo* kojim se začinjavalo jelo. Maslo je moglo trajati duže od maslaca, a čuvalo se u kući u zemljanim ćupovima od 5-6 l.

Tradicijsko graditeljstvo

Tradicijski građevni materijal na ovome području bio je, dakako, kamen, dok je krov najčešće građen od *šimle*.

U Panjićima smo naišli na vrlo zanimljiv, danas napušten, stambeni objekt. Ta je kuća, o kojoj smo podatke dobili od Krunoslava Krmpotića iz Tomića, izgrađena 1813. godine, a pripadala je braći Tomljanović - trojici braće koja su svojevremeno u njoj živjela zajedno sa svojim obiteljima, a predstavljali su najbogatiju obitelj u selu. Kuća je bila najveći stambeni objekt, a ni danas nema većih novijih kuća u selu. Izgrađena je od kamena, danas bez krova, koji je nekada bio od *šimle*. Sadrži prizemlje i prvi kat. Prizemlje je služilo za čuvanje blaga, a na katu je bio prostor za stanovanje. Na tavanu, na koji se dolazilo s vanjske strane ljestvama, čuvalo se sijeno.

Zanimljiv je primjer arhitekture zadružna kuća Josipa Margete u Žuklju. Kuća je također od kamena. Nastala je nadograđivanjem kroz više naraštaja, tako da se, zapravo, sastoji od tri manja međusobno spojena stambena objekta. Svaki od ta tri manja dijela sastojao se od *kuhinje i sobe*. Izvana se ulazilo u kuhinju u kojoj se boravilo, grijalo i kuhalo na ognjištu. Iz kuhinje se ulazilo u sobu, u kojoj su ukućani spavali. Nekada je krov bio od *šimle*, a i danas su na njemu vidljive tzv. *vidalice*, otvori na krovu iznad kuhinja koji su služili za zračenje i izlaženje dima van s ognjišta.

Danas kuća više nema stambenu namjenu, ali su pojedini njezini dijelovi iskorišteni u gospodarske svrhe, odnosno pretvoreni u staju, kokošinjac i spremište.

Od gospodarskih objekata svojevrsan primjer predstavljaju *trapovi* za čuvanje, krumpira u vlasništvu Miće Biondića iz Ljubežina. Izgradio ih je prije kojih 150 godina njegov djed, a istu svrhu imaju i danas.

Navedeni primjeri predstavljaju zanimljive načine gradnje u ovome kraju, što je pokazala ova prva faza istraživanja. U sljedećim bi ispitivanjima, stoga, temi tradicijskog graditeljstva trebalo pridati veću pozornost.

Sl. 1. Zadruga kuća Josipa Margete u Žuklju

Sl. 2. Spremište

Seoski sastanci mladih - prela

U svim ispitanim selima *prelo* je poznato kao sastajanje djevojaka i mladića radi rada i zabave. Tako su ti sastanci imali radno-zabavni karakter, jer bi nakon obavljenog posla uslijedila zabava prožeta pjesmom, plesom, šalama i raznovrsnim igrama. Na prelu se obavljalo više poslova - *čijanje* perja, čupanje vune, *komušanje* kukuruza, pređenje vune. Radile su samo djevojke, dok su momci svirali, pjevali, pogledavali i zadirkivali djevojke.

Prela su se najčešće održavala u onoj kući gdje je trebala pomoć oko posla, a u kojoj je bilo i mladih, neudatih djevojaka. Jer, prelo je bilo sastajanje i radi upoznavanja, mogućeg odabira budućeg bračnog partnera. U prelo je obično pozivala djevojka čijoj je kući trebala pomoć oko posla. Ona bi pozvala svoje prijateljice, dok su momci dolazili sami, nepozvani. Osim što se u prelo išlo u svome selu, moglo se ići i u obližnja. To je posebno vrijedilo za momke, dok je za djevojke potvrđeno da su u Panjčićima išle u prelo samo u svome selu, a u Francikovcu su mogle ići i dalje samo uz dopuštenje roditelja ili u pratnji braće. U ostalim ispitanim selima i djevojkama je bilo dopušteno obilaziti prela u drugim selima.

Uobičajeno vrijeme održavanja prela bila je zima, dok su ljeti bila puno rjeđa. U korizmi i adventu nisu se održavala, a zanimljiv je podatak da su u Ljubežinama prela bila zabranjena na tzv. *kvatre*, tj. četiri dana u godini - na Uskrs, Duhove, Sv. Mihovila i Božić. Obično su bila subotom, ponekad koji dan u tjednu ako je trebalo nešto raditi.

Na prelma se nije mnogo jelo i pilo, za što kao glavni razlog kazivači navode neimaštinu. Tako Pere Prpić iz Francikovca govori: *Jelo se uglavnom malo. Ko je kako bogat. Ali više-manje svi smo bili sirotinja*. Ponekad bi se skuhala kava, popilo malo vina i rakije.

Iako je vesela atmosfera na prelu bila već od početka večeri, prava bi zabava započela tek nakon obavljenog posla. No, već i ranije, dok se još radilo znali su djevojke i mladići zapjevati jedni drugima pokoju pjesmu. Oni su jedni drugima *pripjevali*. Tako bi djevojke zapjevale momcima:

*Senjska Drago i te tvoje jame,
Da li ima u tebi koje janje za me.*

A oni bi im uzvratili:

*Bi divojko i ja bija za te,
Ali imaš dosta krive gnjate.*

Pjevalo se uz tambure - gitaru, prim, brač, berdu, *kutarevsku tamburicu*, te usnu i običnu harmoniku. Svirali su momci i nisu se unajmljivali posebni svirači kojima bi se plaćalo. Plesali su se *polka*, *valcer*, *kolo kukunješće*, *bunjevačko kolo*, *tango*, *drmeš* i *sving*. Mladi su često igrali i razne igre, kao što su *propadanje*, *paun*, *pošta*, *skakanje u podu*, *ridanje* i *kozaljke*.

Zabava bi tako potrajala do dugo u noć, a na povratku bi momci pratili kući djevojke koje su im se sviđale. Prema kazivanjima kazivača prela su se u svim ispitanim selima prestala održavati prije 30-ak godina. Tu pojavu Pere Prpić iz Francikovca komentira: *Prela su se održavala dok nije došla osmogodišnja naobrazba. Kad je to došlo, sva je omladina postala gospoda, sve je pobjeglo u grad. To je tragedija. Sad je sve prazno. Možete satima hodati da nema nikoga.*

Podatci prikupljeni o ovoj temi podudarni su u gotovo svim ispitanim selima. Iznimku čine jedino podatci o plesovima i igrama. Naime, pojedini su plesovi i igre poznati u svim ispitanim selima, dok su drugi ograničeni samo na neka. Tako je primjerice igra *propadanje* poznata svagdje, a ostale igre samo u nekim selima. Stoga bi trebalo detaljnije ispitati radi li se u takvim slučajevima o zaboravljenim pojedinostima običaja ili pojedini plesovi i igre u dotičnim selima doista nisu postojali. Isto tako, u sljedećim bi ispitivanjima veću pozornost trebalo obratiti na ponašanje djevojaka i mladića na prelu, točnije na slobodnije ponašanje - je li ga bilo i što je ono podrazumijevalo. Kazivači o tome često vrlo nerado govore i treba im dati vremena da se udobrovolje i iznesu podatke o tome, jer određenih naznaka o tome ima.

Izneseni podatci o ispitanim temama predstavljaju osnovu na kojoj bi trebalo temeljiti daljnja istraživanja. To znači da bi ispitivanje tih tema bilo dobro proširiti i prostorno, odnosno ispitati iste teme i na širem području, ali bi također trebalo ponovno doći na isti teren kako bi se dotične teme podrobnije ispitale i podatci provjerali.

Zahvaljujem na gostoprimstvu svim kazivačima i njihovoj volji da pričaju o običajima ovoga kraja koji i u sjećanju već polako padaju u zaborav.

DIE THEMEN AUS DER MATERIELLEN UND DER GEISTLICHEN KULTUR DER KUESTENLAENDISCHEN BUNJEWATZER

Zusammenfassung

In der ersten Phase der Untersuchungen wurden die Themen aus der materiellen und der geistlichen Kultur bearbeitet: die Bauart, Milch und Milchprodukte, Zusammentreffen der Jungen u. aehn. und es wird betont, dass die traditionelle Architektur langsam verschwindet und vergeht. Die Spinnengesellschaften sind eine charakteristische Sitte dieses ganzen Gebietes, die heute nicht mehr erhalten wird, aber die Erinnerungen vieler Volkserzaehler an diese Sitte sind bis heute geblieben.

THE SUBJECTS FROM THE MATERIAL AND SPIRITUAL CULTURE OF BUNJEVCI FROM THE COAST

Summary

In the first phase of the research were investigated the subjects from their material and spiritual culture, such as the traditional construction of buildings, milk and dairy products and rural appointments of the young people. The milk has been even nowadays manufactured into cheese, butter and acid, while the traditional construction of buildings has gradually been disappearing and falling to ruins. The bee-parties were characteristic habit for the whole region, but they are not maintained nowadays except in the memory of numerous narrators.